

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

МАР'ІНА ОЛЕНА ЮРІЇВНА

УДК [021.6:316.77](043.3)

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ
ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ
БІБЛІОТЕЧНИХ СИСТЕМ**

27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії культури,
Міністерство культури України.

Науковий керівник: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Давидова Ірина Олександрівна,
Харківська державна академія культури,
завідувач кафедри бібліотекознавства та
соціальних комунікацій

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор
Асєєв Георгій Георгійович,
Харківська державна академія культури,
завідувач кафедри інформаційних технологій

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Антоненко Ірина Петрівна,
виконуючий обов'язки провідного наукового
співробітника відділу каталогізації
Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського, м. Київ

Захист відбудеться «16» лютого 2011 р. о 13.00 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.807.02 в Харківській
державній академії культури за адресою: 61057, м. Харків,
Бурсацький узвіз, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської
державної академії культури за адресою: 61057, м. Харків,
Бурсацький узвіз, 4.

Автореферат розісланий «15» січня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Тортіка О. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання інформаційно-комунікаційного потенціалу суспільства сприяє розгортанню інтеграційних процесів в діяльності бібліотек, що відбуваються на основі запровадження широкого розмаїття комунікаційних засобів, виявляються в організаційних, техніко-технологічних, структурно-функціональних трансформаціях бібліотечних установ, налагодженні взаємодії з іншими соціокомунікаційними структурами, пошуку інноваційних технологій і механізмів співпраці. Особливого значення набувають питання вдосконалення взаємодії бібліотек, проблеми управління цим процесом на регіональному рівні як на такому, що найповніше відбиває закономірності інтеграції бібліотечно-інформаційної сфери. Нині з регіональним напрямом пов'язується оптимальний рівень досягнення єдності всіх складових розвитку суспільства за умови інтенсифікації та впорядкування інформаційно-комунікаційних зв'язків.

Вивчення природи інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку регіональних бібліотечних систем є особливо актуальним з огляду на те, що в умовах інформатизації соціально-комунікаційних установ суспільства саме взаємодія зумовлює системний характер їх функціонування і має на меті створення єдиного інтегрованого мережевого середовища регіону та його інтеграцію до інформаційного простору держави. Актуальність питань взаємодії бібліотек, реалізації механізмів управління цим процесом зумовлена важливістю вирішення основних протиріч: між наявним рівнем комунікаційних можливостей інформаційного суспільства й організацією їх системного використання в бібліотечно-інформаційному середовищі; об'єктивною необхідністю створення бібліотеками України єдиного інформаційно-комунікаційного простору й відставанням темпів практичної реалізації цього процесу.

Теоретичне і практичне значення теми дисертаційного дослідження посилюється через відсутність фундаментальних праць, які присвячені визначенню сутності та системних засад інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотечній системі регіону, її проявів в умовах інформаційного суспільства і переходу до суспільства знань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної програми науково-дослідної роботи Харківської державної академії культури «Документально-комунікаційні структури: інноваційні

стратегії розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000512), у межах теми наукових досліджень факультету бібліотекознавства та інформатики «Бібліотечно-інформаційне забезпечення науки, виробництва, освіти, культури й управління» і науково-дослідницької теми кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій «Трансформація бібліотечної діяльності як складова формування нової комунікативної реальності».

Мета дослідження – визначення основних характеристик інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку бібліотечних систем регіонального рівня.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- дослідити генезу наукових поглядів на систему інформаційно-комунікаційної взаємодії;
- визначити теоретичне підґрунтя та методи наукового дослідження;
- проаналізувати процес становлення інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах;
- охарактеризувати сучасний стан інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах України;
- сформулювати системні засади інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах України;
- визначити резерви підвищення ефективності управління інформаційно-комунікаційною взаємодією в бібліотечних системах регіону.

Об'єкт дослідження – інформаційно-комунікаційна взаємодія в бібліотечній системі регіону.

Предмет дослідження – інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем.

Методи дослідження. Теоретичну базу дослідження складають положення й концепції, викладені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі бібліотекознавства, книгознавства, документознавства, соціальних комунікацій, соціології, інформатики: І. П. Антоненко, Г. Г. Асєєва, Г. В. Афанасьєва, І. О. Давидової, В. О. Ільганаєвої, М. С. Карташова, В. З. Когана, Н. М. Кушнарєнко, В. В. Навроцького, Г. Г. Почепцова, М. С. Слободяника, Г. В. Шемаєвої. Методологічною основою дисертаційного дослідження є базові положення соціокомунікаційного, інформаційного, соціо-культурного, системного підходів, використані для з'ясування сутності, змісту, системних засад інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек.

Застосування обраних методологічних підходів сприяло визначенню методів дослідження. Методичний інструментарій склали методи: систематизації інформації, її кількісний і якісний аналіз – для визначення стану розробленості наукової проблеми; структурно-функціональний аналіз – для виявлення суб'єктів, сучасних форм та рівнів інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотечних системах регіону; концептуалізації – для розкриття змісту та визначення сутності явища інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах як різновиду соціокомунікаційної взаємодії; прогнозно-аналітичний – для визначення резервів підвищення ефективності управління інформаційно-комунікаційною взаємодією бібліотек. Сукупність методів уможливила всебічно розглянути інформаційно-комунікаційну взаємодію як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку на внутрішньому та зовнішньому контурах структури бібліотечних систем регіонального рівня.

У дослідженні отримано результати, що визначають його наукову новизну:

- уперше встановлено, що інформаційно-комунікаційна взаємодія в регіональній бібліотечній системі являє собою складну форму соціокомунікаційної взаємодії, яка розглядається як процес налагодження взаємозв'язків між її учасниками, що приводить до трансформаційних змін як в окремій бібліотеці, так і в бібліотечній системі загалом;

- доповнено теоретичні уявлення про розвиток інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотечних системах регіонального рівня, зумовлений функціонуванням інформаційних потоків у суспільстві, формуванням системи наукових комунікацій, поширенням традиційних каналів і засобів взаємодії, реалізованих у процесах кооперації, координації, програмно-проектної діяльності бібліотек, налагодження системи соціального партнерства;

- доведено інтерактивний характер інформаційно-комунікаційної взаємодії як цілеспрямованого процесу, що базується на використанні сучасних медійних мережевих технологій і зумовлений розвитком інформаційних відносин у суспільстві;

- з'ясовано, що на сучасному етапі бібліотечні системи регіону як суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії не є цілісним

об'єктом, про що свідчить локальний характер діяльності бібліотек різного відомчого підпорядкування;

– розвинуто положення, згідно з яким інформаційно-комунікаційна взаємодія як головна умова розвитку процесів інтеграції бібліотек набуває значущості системного елементу і є об'єктом управління в бібліотечних об'єднаннях регіонального рівня;

– визначено основні характеристики інформаційно-комунікаційної взаємодії через виявлення сутності, мети, системних засад, основних каналів, засобів та форм комунікації в регіональних бібліотечних системах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертаційному дослідженні характеристики інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах, узагальнені висновки можна використовувати для: організаційно-технологічної й організаційно-управлінської перебудови діяльності бібліотечних систем; практичного вдосконалення та вибору інноваційних напрямів, засобів і форм інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек у суспільстві, визначення техніко-технологічного базису їх розвитку, а також під час розробки змісту та структури навчальних дисциплін бібліотекознавчого циклу в навчальному процесі профільних ВНЗ України I-II та III-IV рівнів акредитації, у системі підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Окремі положення і рекомендації дисертації реалізовано в науковій та освітній діяльності Харківської державної академії культури для вдосконалення й оновлення змісту, структури навчальних курсів «Бібліотекознавство», «Соціальні комунікації» та інших дисциплін освітнього напрямку «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», використано в підготовці навчально-методичної документації факультету бібліотекознавства та інформатики, про що свідчить акт впровадження.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана самостійно, найважливіші наукові результати та висновки одержані дисертантом особисто. Фахові публікації за темою дисертаційного дослідження є одноосібними.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, а саме: міжнародній науковій конференції «Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації» (Харків, 2007); V-VI міжнародній науково-практичній конференції

«Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2008, 2009); міжнародних науково-практичних конференціях «Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань» (Харків, 2009), «Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій» (Дніпропетровськ, 2010); всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (Харків, 2008, 2009, 2010).

Публікації. Основні наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження викладено в 14 публікаціях: 6 статей у фахових виданнях України, 8 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Роботу проілюстровано 8 рисунками, 2 таблицями. Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки; обсяг основної частини – 170 сторінок, 10 додатків (на 20 сторінках); список використаних джерел – 325 найменувань (на 33 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, показано зв'язок роботи з науковими планами і темами, визначено мету, завдання, методологію та методи дослідження. Розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію результатів дисертації і публікації автора.

У **першому розділі «Інформаційно-комунікаційна взаємодія у сфері бібліотечної діяльності»**, який складається з двох підрозділів, досліджено стан наукової розробки проблеми; визначено методологію та методи дослідження.

Доведено, що актуальність дослідження інформаційно-комунікаційної взаємодії (ІКВ) як фактора розвитку регіональних бібліотечних систем (РБС) зумовлена кардинальними змінами, що відбулися в діяльності бібліотек на тлі розвитку процесів формування інформаційного суспільства, а саме: комп'ютеризації, автоматизації, медіатизації й інтернетизації бібліотечної сфери, створення корпоративних бібліотечно-інформаційних мереж. За нових соціально-комунікаційних умов нагальною необхідністю є вирішення питань аналізу процесів комунікації між бібліотеками як суб'єктами інформаційного суспільства; пошуку якісно нових алгоритмів їх

взаємовідносин, обґрунтування шляхів оновлення комунікаційних стратегій діяльності бібліотечних об'єднань у мережевому інформаційному просторі, окреслення форм, засобів взаємодії в бібліотечних системах регіону; дослідження механізмів підвищення ефективності співпраці останніх з іншими соціокомунікаційними структурами.

Теоретичним підґрунтям вивчення явища ІКВ є положення, відображені в працях: В. Г. Афанасьєва, В. З. Когана, К. К. Коліна, Г. І. Козирєва, М. А. Кузнєцова, В. В. Навроцького, Г. Г. Почепцова, А. В. Соколова, Ю. Хабєрмаса, Ю. А. Шрейдера. Вони узагальнюють тенденції розвитку цього явища як такого, що виходить із ширших понять комунікаційної та інформаційної взаємодії. Співвідношення останніх визначається в рівнях їх презентації: найвищий рівень – це комунікаційна взаємодія, що включає в себе інформаційну взаємодію як окремий випадок комунікації та різновид останньої – інформаційно-комунікаційну взаємодію. Теоретичною базою для розроблення концептуальних засад ІКВ у бібліотечній сфері стали ідеї сучасних бібліотекознавців: І. П. Антоненко, Г. Г. Асєєва, Ф. С. Воройського, І. О. Давидової, В. О. Ільганаєвої, А. І. Каптерєва, Л. Й. Костєнка, Н. М. Кушнарєнко, М. С. Слободяника, І. М. Суислової, А. С. Чачко, Г. В. Шемаєвої, Я. Л. Шрайберга та ін. Особливо значущими для нашого дослідження є праці М. С. Карташова, який уперше обґрунтував необхідність створення територіальних бібліотечних об'єднань і наголосив на важливості формування системи внутрішньо- та міжрегіональної бібліотечної взаємодії. Однак із розвитком інформаційного суспільства ця ідея потребує нового соціокомунікаційного осмислення, з урахуванням сучасних техніко-технологічних можливостей бібліотек та необхідності налагодження тісніших зв'язків як у межах бібліотечної галузі, так і з іншими соціально-комунікаційними установами суспільства.

На підґрунті всебічного аналізу спеціальної літератури виявлено, що незважаючи на надзвичайно важливе значення ІКВ, якого вона набуває в умовах розгортання електронного середовища, нині не переосмислено взаємодію бібліотек із позиції соціокомунікаційного розвитку; відсутні теоретичні узагальнення щодо особливостей формування ІКВ у бібліотечних системах, дослідження, в яких обґрунтовуються сутність та механізми цього явища; бракує комплексного дослідження комунікативних засад та механізмів перетворень бібліотек у соціокультурні центри суспільства під час розгортання інтеграційних процесів на регіональному рівні.

Визначено, що історично бібліотеки набули певного досвіду взаємодії, яка розвивалась у напрямі методичної діяльності бібліотек від простих, нерегулярних, неупорядкованих відносин між окремими бібліотечними установами через формування ЦБС, відомчо-галузевих мереж до багатоманітних форм міжвідомчих комунікацій у рамках комплектування, створення зведених каталогів, МБА. На основі вивчення еволюції розвитку РБС з'ясовано, що їх формування відбувається з урахуванням попереднього позитивного досвіду взаємодії бібліотек, їх спільної роботи в межах бібліотечних систем та об'єднань. У процесі інформатизації бібліотечно-інформаційної діяльності, інтеграції бібліотек до мережевого простору взаємодія набула нової якості, форм, засобів своєї реалізації, що дало змогу розглядати її як суттєвий фактор розвитку бібліотечних систем.

Вихідною точкою дослідження є трактування ІКВ як комунікаційного процесу, який специфічно виявляється з розгортанням процесів інформатизації суспільства, запровадженням інноваційних технологій у всіх напрямках бібліотечно-інформаційної діяльності й уможливорює взаємодію бібліотек в інформаційному просторі на системно-мережевому рівні. Підкреслено, що ІКВ – необхідний елемент найефективнішої інтеграції бібліотек з іншими суб'єктами інформаційного суспільства. Вона є фактором розвитку РБС у сукупності внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Як внутрішній фактор розвитку ІКВ є елементом бібліотечної системи, що забезпечує її цілісність. Як зовнішній фактор ІКВ спрямована на відтворення необхідних відносно стійких причинно-наслідкових зв'язків між бібліотеками різного підпорядкування й іншими учасниками інформаційного середовища регіону.

З'ясовано, що ІКВ – багатоаспектне явище, яке для свого розвитку потребує організаційних, технологічних, матеріально-речових умов. ІКВ є цілеспрямованим комунікаційним процесом, який ґрунтується на використанні форм і засобів передачі інформації, що зумовлені рівнем розвитку інформаційних відносин у суспільстві. Доведено, що ІКВ формує складну комунікаційну структуру бібліотечних систем регіону як системно-мережевих інформаційних, соціокомунікаційних установ, центрів соціокультурної комунікації та соціалізації людини.

Визначенню основних характеристик ІКВ як фактора розвитку РБС сприяло застосування методології системного, інформаційного, соціокомунікаційного, соціокультурного підходів. Використання системного підходу уможливило обґрунтування складного характеру формування регіональних бібліотечних систем, що функціонують

в умовах інформаційного суспільства, сприяло усвідомленню феномену ІКВ як багатовекторного явища, важливої частини та головної умови успішного розвитку інформаційного, соціокультурного, освітнього й інших середовищ суспільства. Інформаційний підхід дозволив визначити цільову та функціональну єдність бібліотек й інших суб'єктів інформаційного суспільства в межах РБС. Застосування соціокомунікаційного підходу надало можливість розглянути ІКВ як активний компонент сучасної комунікаційної системи суспільства, засіб формування інформаційного середовища, відокремити основні аспекти, прояви ІКВ, можливості та механізми опанування нових рівнів комунікативних відносин у суспільстві. Соціокультурний підхід дозволив простежити процес виникнення і розвитку ІКВ бібліотек регіону через призму впливу соціо-економічних, соціально-історичних та соціокультурних факторів.

У другому розділі **«Системний характер інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотечних об'єднань регіону»**, який складається з трьох підрозділів, досліджено розвиток, сучасний стан і системні засади ІКВ у регіональних бібліотечних системах.

Обґрунтовано, що розвиток ІКВ у бібліотечних системах регіону зумовлений закономірностями функціонування інформаційних потоків; формуванням системи професійної комунікації; розгортанням традиційних каналів і засобів взаємодії, реалізованих у процесах кооперації та координації бібліотечно-інформаційної діяльності; становленням соціального партнерства та програмно-проектної діяльності бібліотек. Формування ІКВ, яке відбувалось раніше на основі традиційних формальних і неформальних засобів взаємодії між бібліотечними працівниками, бібліотечними установами тепер базується на сучасних мультимедійних телекомунікаційних засобах, що інтегрують у різні форми медіа контенту. Це дозволило розглянути ІКВ як засіб упорядкування інформаційних потоків, налагодження бібліотечно-інформаційного сервісу в межах бібліотечних систем регіону.

З'ясовано, що ІКВ у бібліотечних системах регіонального масштабу формується на трьох основних рівнях: на рівні функціонування потоків професійної інформації; на рівні розвитку галузевих потоків інформації; на рівні розгортання соціальної інформації. Перший становить базовий комунікаційний рівень у бібліотечних системах регіону, характеризується горизонтальними комунікаціями та передбачає розвиток професійно-діяльнісного середовища бібліотечних систем регіону. На рівні галузевої

взаємодії посилюються вертикальні зв'язки між учасниками інформаційно-комунікаційного процесу. Вищим рівнем формування ІКВ у бібліотечних системах регіону має стати інтеграція потоків соціально значущої інформації. Для нього характерне поєднання інформаційного потенціалу соціуму на основі взаємодії всіх учасників інформаційного суспільства. Існування цих рівнів у РБС передбачає утворення певних комунікаційних ланцюгів, ланками яких можуть бути будь-які суб'єкти інформаційного суспільства, однією з найважливіших серед них є бібліотека.

Відзначено, що ІКВ у бібліотечній системі регіону є складним процесом, який відбувається між співробітниками бібліотек, споживачами інформації, окремими бібліотечними установами та ґрунтується на сучасних технологіях інформаційного сервісу й техніко-технологічних засобах його забезпечення. Доведено, що розвиток ІКВ у регіональних бібліотечних системах уможливлений на основі використання комплексу електронних каналів комунікації, що інтегрують основні засоби передачі та сприйняття інформації і знань. Серед них: інтерактивні конференції, порталні технології, комунікаційні навігатори, гіпертекстові сторінки, RSS-канали, МБА, ЕДД, сервіси хостингу тощо. Зазначено, що медійні технології змінюють стандарти ІКВ бібліотек, впливають на соціокультурну трансформацію бібліотечної діяльності та сприяють розкриттю нових форм комунікацій між інформаційними структурами в межах бібліотечних систем регіону, серед яких: зведені електронні каталоги; електронні бібліотеки; бази та банки даних; відкриті архіви; портали, віртуальні довідкові служби та ін. Розвиток ІКВ відбувається на основі запровадження асоціативних форм (професійних асоціацій, союзів, спілок) на засадах договірних відносин (угод про наміри, договорів про спільні дії, узгодження планів стратегічного розвитку, здійснення спільних консультацій), завдяки створенню мережевих організаційних структур (альянсів, корпорацій, консорціумів). Принципово новими формами ІКВ бібліотек є професійні віртуальні об'єднання, які ще не набули організаційного характеру: інтерактивні дискусійні групи, форуми, бібліотечні блоги, створення професійних соціальних мереж тощо. Виникнення нових організаційних форм та віртуальних об'єднань сприяє посиленню внутрішніх і зовнішніх горизонтальних зв'язків, які нині є важливішими параметрами ефективності, порівняно з традиційними субординаційними зв'язками в рамках вертикального управління.

Виявлено, що процес формування ІКВ у регіональних бібліотечних системах як фактора їх розвитку посилюється одночасно зі зменшенням директивних методів управління, «розмиванням» класичних ієрархічних структур. Нові форми інтеграції бібліотек у межах бібліотечних систем регіонального рівня передбачають формування як вертикальних структур (новостворюваних або реорганізованих за галузевим принципом), так і горизонтальних утворень. В обох випадках ІКВ передбачає застосування механізмів кооперації, координації та створення системи технологічного розвитку регіональної бібліотечної системи. Зменшення директивних методів управління, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну діяльність послаблюють організаційну стабільність бібліотечних структур, що зумовлює посилення ролі інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку регіональних бібліотечних систем. При цьому його основою стає взаємозв'язок, співпраця, взаємовигідний обмін ресурсами, єднання інтелекту, інформації, ідей.

Дослідження сучасного стану розвитку бібліотечних систем в Україні на основі аналізу фахової періодики, планово-звітної документації та вивчення бібліотечного Інтернет-сегмента України виявило, що ІКВ бібліотек перебуває на початковому етапі становлення. Цей висновок проілюстровано прикладами існування численних проєктів у бібліотечно-інформаційній сфері України, в яких на корпоративних засадах здійснюється внутрішньовідомча, міжвідомча, галузева та міжгалузева взаємодія, що вирішує проблеми координації і кооперації роботи бібліотек усіх форм власності та підпорядкування. Відбувається залучення інших учасників інформаційного суспільства до ІКВ у бібліотечній системі регіону: авторів, видавничих організацій, органів науково-технічної інформації, інформаційно-аналітичних агенцій, редакцій, дослідницьких центрів, професійних бібліотечних об'єднань й асоціацій, архівів, музеїв, органів місцевого самоврядування, освітніх закладів, наукових шкіл, засобів масової інформації, рекламних агенцій. Підтверджено, що переважна більшість бібліотечних проєктів в Україні були започатковані та стало розвиваються саме на регіональному рівні. Основані на принципах ІКВ, ці проєкти мають перспективу міжрегіонального, а згодом і національного розвитку. Водночас мають місце розрізненість ініціатив та невирішеність механізмів взаємодії бібліотек регіону, що свідчить про локальний характер

розвитку суб'єктів регіональної бібліотечної системи: публічних, вузівських, дитячих, науково-технічних бібліотек тощо.

Визначено, що ІКВ у регіональних бібліотечних системах містить три основні контури: внутрішньосистемний, який передбачає взаємодію між бібліотеками регіону; міжсистемний, що уособлює взаємодію бібліотек з іншими соціокомунікаційними структурами (музеями, органами науково-технічної інформації, архівами, авторами); зовнішньосистемний – рівень взаємодії бібліотек і соціальних інститутів (наука, освіта, сім'я, релігія). Системна якість інформаційно-комунікаційної взаємодії полягає в «зрощуванні» цих рівнів. Вона вирізняється альтернативністю вибору комунікаційних засобів і багатовекторністю каналів та дозволяє органічно об'єднувати в межах бібліотечної системи регіонального рівня названі суб'єкти, які мають різні інтереси, організаційні якості, кваліфікаційно-професійний потенціал та поєднуються відносинами у сфері реалізації інформаційної, комунікаційної, наукової, освітньої, дослідницької діяльності. Складність і системність ІКВ між інформаційними структурами в регіональних бібліотечних системах характеризуються різноманітністю та комплексністю зв'язків, які поступово набувають такого сталого характеру, що утворюють певну цілісну єдність усіх суб'єктів взаємодії і становлять реальний процес їх інтеграції до інформаційного простору.

У **третьому** розділі дисертації «**Резерви підвищення ефективності інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотечній системі регіону**», який складається з двох підрозділів, окреслено основні напрями управління ІКВ у регіональних бібліотечних системах.

Зазначено, що нині бібліотеки регіону перебувають на різних щаблях свого техніко-технологічного, організаційного, функціонального й управлінського розвитку, що потребує диференційованого підходу до пошуку резервів підвищення ефективності їх діяльності, зумовлює необхідність вирішення проблем, пов'язаних з різним рівнем технічного оснащення, підготовки персоналу, характеру соціокомунікаційної діяльності. Резерви підвищення ефективності ІКВ у бібліотечній системі регіону полягають у визначенні основних механізмів, до яких належать: техніко-технологічне, організаційне, нормативно-правове та кадрове забезпечення. Доведено, що ключовим механізмом підвищення ефективності ІКВ у бібліотечних системах регіону є техніко-технологічний, який уможливує здійснення основних і створення на їх основі нових форм взаємодії

бібліотек та інших учасників інформаційного середовища регіону в найкомфортніший спосіб.

Підкреслено, що ІКВ уможлиблюється на основі використання широкого спектра каналів і засобів комунікації. Їй притаманна швидка динаміка розвитку, диверсифікація всіх форм, типів і видів комунікаційних каналів та засобів, переважну більшість з яких складають мультимедійні технології, які сприяють формуванню багатовимірного комунікаційного середовища регіону: e-mail служби; спеціалізовані форуми; дошки оголошень; електронні пам'ятки; електронні листи-сигнали; віртуальні читальні зали; віртуальні довідкові служби; мережеві курси дистанційної освіти; електронні конференції; електронні бібліотеки; інтерактивні каталоги; тематичні бази та банки даних; відкриті архіви; портали; комунікаційні навігатори; веб-сторінки, веб-сайти; RSS-канали; МБА, ЕДД тощо.

На основі дослідження загальних тенденцій розвитку сучасного техніко-технологічного інструментарію запропоновано шляхи налагодження ефективності ІКВ у регіональних бібліотечних системах на засадах адаптації комплексу сучасних гіпертекстових, порталних технологій, веб-браузингу, створення електронних бібліотек, медіатека, використання технологій Web 2.0 – mashup-додатків, соціальних мереж, RSS-технологій, фальксономії, блогів, сервісів хостингу тощо. Розглянута можливість участі бібліотек у краудсорсингових проектах.

Серед основних напрямів підвищення ефективності управління інформаційно-комунікаційними процесами взаємодії в бібліотечних системах регіону визначено: створення органу управління бібліотечною системою регіонального рівня; запровадження практики колегіального вирішення питань щодо основної діяльності; формалізація відносин між учасниками бібліотечного об'єднання; залучення до діяльності органу управління незалежних фахівців – аутсорсингу кадрових ресурсів та техніко-технологічного супроводу; розробку концептуально-стратегічних документів планово-прогностичної спрямованості; забезпечення прозорості дій усіх суб'єктів. В якості засобу формалізації відносин між суб'єктами бібліотечної системи регіону запропоновано кодекс управління інформаційно-комунікаційною взаємодією, який спрямований на вирішення внутрішніх професійних проблем регулювання комунікаційної поведінки в специфічних ситуаціях розвитку бібліотечного співробітництва, а також з метою декларування свого соціального призначення в комунікаційному середовищі регіону.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто мету дисертації, вирішено всі поставлені завдання, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. Актуальність дослідження інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку бібліотечних систем регіонального рівня зумовлена загальними кардинальними змінами, що відбулися в соціоінформаційній сфері суспільства, зокрема бібліотечно-інформаційному середовищі. На тлі розвитку процесів формування інформаційної доби сьогодення, соціокомунікаційних трансформацій бібліотечної сфери набуло актуальності вирішення питань пошуку якісно нових алгоритмів взаємовідносин бібліотек; окреслення комунікаційних засобів та форм інформаційно-комунікаційної взаємодії; визначення напрямів інтеграційних процесів бібліотечних установ й інших суб'єктів інформаційного суспільства на рівні регіону. Незважаючи на актуальність проблеми інтеграції бібліотек у нових соціокомунікаційних умовах, в українському бібліотекознавстві відсутні ґрунтовні дослідження з розробки напрямів ефективності інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку регіональних бібліотечних систем.

2. Методологічним підґрунтям дослідження є система наукових підходів, що відбиває соціально-комунікаційний рівень розвитку досліджуваних об'єктів, характер їх зв'язків: соціокультурний, інформаційний, системний, соціально-комунікаційний. Методичний інструментарій дослідження склали методи: систематизації інформації та структурно-функціонального аналізу, використання яких надало змогу дослідити генезу наукових поглядів на систему інформаційно-комунікаційної взаємодії, виявити її суб'єкти у бібліотечних системах регіонального рівня, охарактеризувати сучасний стан інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах України; метод концептуалізації, який допоміг розкрити зміст та визначити ознаки системного функціонування інформаційно-комунікаційної взаємодії у бібліотечних системах регіону; прогнозно-аналітичний метод використано для виявлення основних резервів і напрямів оптимізації розвитку інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек на регіональному рівні.

3. Уявлення про інформаційно-комунікаційну взаємодію ще тільки формується і набуває ознак об'єкта вивчення через дослідження зв'язків у напрямках професійних, економічних, функціональних відносин. Інформаційно-комунікаційна взаємодія в регіональних бібліотечних

системах розглядається як закономірне явище сучасного стану бібліотечної діяльності, усвідомлення якого уможливлене через вивчення розвитку соціально-комунікаційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері. Нині інформаційно-комунікаційна взаємодія набуває ознак інтерактивної, мережевої, медійної форми соціально-комунікаційної взаємодії, яка відображає багатовимірність та багатовекторність комунікацій в інформаційному середовищі регіону, підтримує її різноманіттям комунікаційних засобів, серед яких: сервіси для обміну миттєвими повідомленнями, e-mail служби; гіпертекстові сторінки, інтерактивні конференції; дошки оголошень; електронні пам'ятки; електронні листи-сигнали; гостьові книги; віртуальні виставки, екскурсії та тури; комунікаційні навігатори; порталні технології, МБА, ЕДД тощо. Названі комунікаційні засоби – підґрунтя розвитку нових форм взаємодії бібліотек регіону, серед яких можна назвати: зведені електронні каталоги, електронні бібліотеки, бази та банки даних; відкриті архіви; портали, мережеві курси дистанційної освіти; професійні віртуальні бібліотечні об'єднання, які згодом формують структуру бібліотечної системи регіонального рівня.

4. Процес становлення інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах розгортався як традиційні формальні та неформальні комунікації професійного бібліотечного співтовариства та зумовлений соціотехнологічними характеристиками інформатизації суспільства. Інформаційно-комунікаційна взаємодія розвивалась у процесах кооперації, координації бібліотечно-інформаційної діяльності, із запровадженням програмно-проектної діяльності та системи соціального партнерства від простих, нерегулярних, непорядкованих відносин між окремими установами на рівні функціонування потоків професійної інформації, через формування відомчо-галузевих мереж з обов'язковими внутрішньо-системними зв'язками на рівні розвитку галузевих потоків інформації, до керованих багатоманітних форм міжвідомчої взаємодії.

5. Розвиток інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах відбувається в напрямках кооперації в комплектуванні та каталогізації (від централізованого комплектування до створення зведених електронних каталогів бібліотек регіону), збереженні фондів (від консервування до поцифрування), організації інформаційного обслуговування користувачів (від МБА до ЕДД), наданні доступу до інформаційних ресурсів (від обслуговування на абонементних бібліотек до створення віртуальних довідкових служб), створенні зведених інформаційних продуктів (від видання покажчиків

до створення електронних відкритих архівів, банків та баз даних); організації системи підвищення кваліфікації кадрів (від функціонування методичних об'єднань до сучасних професійних бібліотечних утворень).

6. Головними суб'єктами регіональної бібліотечної системи є: публічні, вузівські, науково-технічні бібліотеки, бібліотеки науково-дослідних установ тощо. Загальні тенденції їх розвитку – окремі ініціативи інтеграції за напрямками діяльності чи відомчого підпорядкування, що наочно підтверджує практика. Значне ускладнення та зміни в технологіях обміну інформацією із зовнішнім середовищем зумовили формування в межах регіональних бібліотечних систем своєрідних комунікаційних ланцюгів, що поєднали різних суб'єктів інформаційного суспільства: архіви, музеї, органи науково-технічної інформації, патентні організації, інформаційно-аналітичні агенції, дослідницькі центри, професійні об'єднання та асоціації, книготоргівельні об'єднання, редакції, видавничі організації, рекламні агенції, ЗМІ, органи влади, підприємства, бізнес-структури, освітні заклади, наукові школи, громадські організації, добродійні фонди, соціальні служби, релігійні організації, медичні заклади, природоохоронні служби тощо. Отже, на основі процесів інформаційно-комунікаційної взаємодії суб'єктів інформаційного суспільства регіональна бібліотечна система постала як культурне, духовне, цивілізаційне утворення, що набуває значення центру концентрації соціокультурної комунікації регіону, але ще не досягло цілісного характеру функціонування.

7. Дослідження сучасного стану інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах України свідчить про початковий етап її розвитку. Численні приклади формування бібліотечних систем на регіональному рівні унаочнили існування внутрішньовідомчої, міжвідомчої, галузевої та міжгалузевої взаємодії, що вирішує проблеми координації й кооперації роботи бібліотек усіх форм власності й підпорядкування, довели необхідність залучення до регіональних бібліотечних систем інших суб'єктів інформаційного суспільства й окреслили основну причину відставання системного розвитку регіональних бібліотечних об'єднань, що полягає в локальному характері розвитку їх основних елементів. Формування регіональних бібліотечних систем відбувається в напрямках створення інтегрованих документно-інформаційних структур, нових мережових форм організації бібліотечно-інформаційної діяльності – партнерств, союзів, спілок, товариств, альянсів, асоціацій,

корпорацій, консорціумів. Нові форми інтеграції бібліотек і суб'єктів інформаційного простору засновуються на входженні останніх до вертикальних структур, що організовані за галузевим принципом або на основі формування горизонтальних утворень – міжвідомчих бібліотечних об'єднань.

8. Інформаційно-комунікаційна взаємодія має системний характер: в основі є комплекс взаємопов'язаних між собою підсистем – суб'єктів взаємодії, об'єктів діяльності; вона вирізняється альтернативністю вибору комунікативних засобів і багатовекторністю процесу комунікації; має організаційно-управлінську структуру; охоплює всю сферу практичної бібліотечної діяльності; результати та її ефективність перевіряються на практиці; розвивається за допомогою утворення міжбібліотечних об'єднань і через залучення до взаємодії різних суб'єктів інформаційного суспільства. Під час реалізації своїх завдань інформаційно-комунікаційна взаємодія стає частиною мережевого інформаційного середовища та соціокультурного простору регіону. Її концептуальним стрижнем є організаційно-структурна і техніко-технологічна єдність суб'єктів інформаційного середовища, комунікаційна неоднорідність й альтернативність вибору механізмів, напрямів і організації діяльності останніх.

9. Інформаційно-комунікаційна взаємодія охоплює організаційні, технічні, технологічні, функціональні, управлінські аспекти, що уможливають різний ступень участі суб'єктів інформаційного суспільства у регіональних бібліотечних системах та вирішують проблеми різного рівня технічної оснащеності, підготовки персоналу, характеру соціокомунікаційної діяльності. Центральним аспектом формування інформаційно-комунікаційної взаємодії є сучасний техніко-технологічний базис.

10. Аналіз перспективних напрямів розвитку інформаційно-комунікаційної взаємодії дозволив визначити основні резерви підвищення ефективності управління комунікаційними процесами в регіональних бібліотечних системах, серед яких: формалізація відносин між учасниками об'єднання; створення органу управління бібліотечного об'єднання; колегіальне вирішення питань; залучення до діяльності органу управління незалежних фахівців; розробка концептуально-стратегічних документів планово-прогностичної спрямованості; забезпечення прозорості дій усіх суб'єктів, створення кодексу інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек.

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблеми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних

системах. Подальшого вивчення потребують питання оптимізації управління інформаційно-комунікаційною взаємодією в бібліотечних системах, можливості застосування інформаційно-аналітичних інтелектуальних технологій у цьому процесі; розвиток інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек на державному та міжнародному рівнях; вивчення зарубіжного досвіду співпраці бібліотек.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Мар'їна О. Ю. Інформаційно-комунікаційна взаємодія бібліотек: феноменологічний підхід / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 9. – С. 23-25.

2. Мар'їна О. Ю. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 2. – С. 20-23.

3. Мар'їна О. Ю. Регіональні бібліотечні системи України : сучасний стан та перспективи розвитку / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2009. – Вип. 24. – С. 156-164.

4. Мар'їна О. Ю. Організаційно-управлінські комунікації в регіональних бібліотечних системах / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2009. – Вип. 27. – С. 111-118.

5. Мар'їна О. Ю. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування соціокомунікаційного середовища / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2009. – Вип. 28. – С. 123-131.

6. Мар'їна О. Ю. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 22-25.

Матеріали та тези конференцій:

7. Мар'їна О. Ю. Роль бібліотечно-інформаційних структур у процесі глобалізації / О. Ю. Мар'їна // Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 22-23 листопада 2007 р. / заг. ред. В. М. Шейка та ін. – Х. : ХДАК, 2007. – С. 209-210.

8. Мар'їна О. Ю. Інформаційно-комунікаційна взаємодія бібліотек в інформаційному суспільстві / О. Ю. Мар'їна // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукр. наук.-

теорет. конф. молодих учених, Харків, 24-25 квіт. 2008 р. – X. : ХДАК, 2008. – С. 235-236.

9. Мар'їна О. Ю. Організація інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек регіону як фактор розвитку бібліотечних систем / О. Ю. Мар'їна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 травня 2008 р. – К. : ДАККІМ, 2008. – С. 36-37.

10. Мар'їна О. Ю. Бібліотеки як головні суб'єкти інформаційно-комунікаційної взаємодії / О. Ю. Мар'їна // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань: матеріали міжнар. наук. конф., 26-27 лютого 2009 р. : у 2-х ч. – X. : ХДАК, 2009. – Ч. 2. – С. 44-45.

11. Мар'їна О. Ю. Інноваційні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотеках / О. Ю. Мар'їна // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 23-24 квітня 2009 р. – X. : ХДАК, 2009. – С. 227-228.

12. Мар'їна О. Ю. Організаційно-управлінські аспекти міжвідомчої взаємодії в регіональних бібліотечних системах / О. Ю. Мар'їна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19-21 травня 2009 р. – К. : ДАККІМ. – 2009. – С. 88-90.

13. Мар'їна О. Ю. Кодекс корпоративної взаємодії бібліотек / О. Ю. Мар'їна // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22-23 квітня 2010 р. : у 2-х ч. – X. : ХДАК, 2010. – Ч. 2. – С. 104-105.

14. Мар'їна О. Ю. Бібліотечні блоги – канали міжбібліотечної комунікації / О. Ю. Мар'їна // Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 22 – 23 квіт. 2010 р. / Дніпропетр. нац. ун-т залізн. транспорту ім. акад. В. Лазаряна та ін. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 66-67.

АНОТАЦІЇ

Мар'їна О. Ю. Інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.03 — книгознавство,

бібліотекознавство, бібліографознавство. — Харківська державна академія культури. — Харків, 2011.

Дисертацію присвячено визначенню основних характеристик інформаційно-комунікаційної взаємодії як фактора розвитку бібліотечних систем регіонального рівня. Розвинуто уявлення про інформаційно-комунікаційну взаємодію бібліотек. Сформульовано системні засади інформаційно-комунікаційної взаємодії в бібліотечних системах регіону: з'ясовано її основні канали, засоби, форми та рівні. Проаналізовано сучасний стан інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах України. Окреслено резерви підвищення управління інформаційно-комунікаційною взаємодією в бібліотечній системі регіону.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційна взаємодія, регіональна бібліотечна система, засоби комунікації.

Марьина Е. Ю. Информационно-коммуникационное взаимодействие как фактор развития региональных библиотечных систем. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 — книговедение, библиотековедение, библиографоведение. — Харьковская государственная академия культуры. — Харьков, 2011.

Диссертация посвящена определению основных характеристик информационно-коммуникационного взаимодействия как фактора развития региональных библиотечных систем. Выявлена специфика информационно-коммуникационного взаимодействия в региональной библиотечной системе как сложного социокоммуникационного процесса установления связей между ее участниками. Подчеркнуто, что интеграция библиотек региона в целостную систему предполагает участие в ней других социокоммуникационных субъектов информационной среды, таких как архивы, музеи, информационные центры и др. Определены закономерности развития информационно-коммуникационного взаимодействия путем функционирования информационных потоков в обществе, формирования системы научных коммуникаций, расширения и усложнения спектра традиционных каналов и средств коммуникации, реализованных в процессах кооперации, координации, программно-проектной деятельности, социального партнерства библиотек.

Сформулировано системное видение информационно-коммуникационного взаимодействия в региональных библиотечных

системах. Определены основные каналы, средства, формы и уровни информационно-коммуникационного взаимодействия библиотек и других участников информационной среды региона. Обосновано увеличение части современных электронных каналов, форм, средств межбиблиотечной коммуникации. Определено, что информационно-коммуникационное взаимодействие в отличие от прежних форм межбиблиотечного сотрудничества характеризуется системно-сетевыми коммуникациями субъектов информационной среды региона. Проанализировано современное состояние информационно-коммуникационного взаимодействия в региональных библиотечных системах Украины. Выявлена тенденция локального развития основных участников информационно-коммуникационного взаимодействия. Обоснована необходимость дальнейшего изучения информационно-коммуникационного взаимодействия как научно-практического направления деятельности библиотек. Раскрыты основные резервы повышения эффективности управления информационно-коммуникационным взаимодействием в библиотечной системе региона.

Ключевые слова: информационно-коммуникационное взаимодействие, региональная библиотечная система, средства коммуникации.

Maryina Y. Y. The Information and communication interaction as factor the development of regional library systems. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Social Communication, speciality 27.00.03. – bibliography, library science, bibliography. – The Kharkiv State Academy of Culture. – Kharkiv, 2011

The dissertation is devoted definition of the basic characteristics of information-communication interaction as factor of development of regional library systems. Representation about information-communication interaction of libraries is developed. System vision of information-communication interaction in regional library systems is formulated. The basic channels, means, forms and levels of information-communication interaction of libraries and others participants the information environment of region are defined. The current state of information-communication interaction in regional library systems of Ukraine is analysed. The basic reserves of increase of management efficiency by information-communication interaction in regional library system are opened.

Key words: Information and communication interaction, regional library system, communication means.

Підписано до друку 10.01.2011 р. Формат 60x84 1/16
Гарнітура «Times». Друк. ризограф.
Умов. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. №__

ХДАК, 61057, Харків-57, Бурсацький узвіз, 4.
Надруковано в лабораторії множ. техніки ХДАК